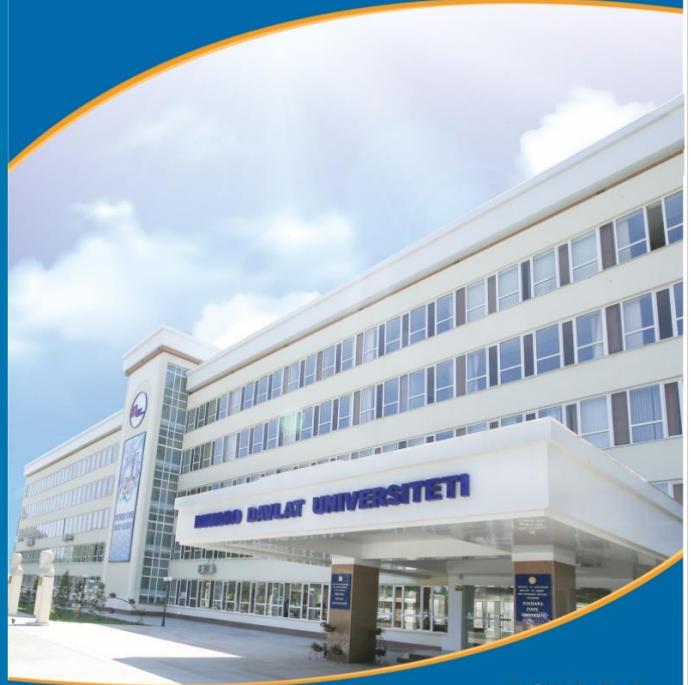

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTI**

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

6/2024

6/2024

 @buxdu1 @buxdu1 www.buxdu.uz

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2024, № 6, iyun

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023 yil 29 avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrлar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rbinbosari: Rasulov To'lqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademig'i)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rareyva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshhayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Xolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza To'yumurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbanova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, professor

Jumayev Jura, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

Klichev Oybek Abdurasulovich, tarix fanlari doktori, dotsent

G'aybulayeva Nafisa Izattullayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
МАТЕМАТИКА *** MATHEMATICS *** МАТЕМАТИКА		
Xayitova X.G.	Funksiya hosilasining tatbiqlari	3
Atoev D.D.	Solvability of an integro differential heat equation with nonlocal initial – boundary condition	7
Merajova Sh.B., Sultanova D.X., Ahmadov X.Sh. Merajov N.I.	Kasr tartibli hosila va uning ba'zi bir tatbiqlari	13
Tog'aynazarov S.O.	O'zgarmas koeffitsiyentli chiziqli bir jinsli differensial tenglamalarni yechish jarayonida aktdan foydalanish	18
Tulakova Z.R.	Boundary value problems of dirichlet-neumann type for the three-dimensional elliptic equation with two singular coefficients	23
Аббасова М.О.	Краевые задачи для уравнения лапласа в частях трехмерного шара	29
Арзикулов З.О.	Задача неймана для многомерного сингулярного уравнения гельмгольца в бесконечных областях	38
Бегматов А.Х., Исмоилов А.С.	Задача восстановления функции по семействам сфер в трехмерном пространстве	45
Отакулов С., Хайдаров Т.Т.	Задача оптимального быстродействия для параметризованной модели системы управления в условиях неопределенности	51
Юлдошев Н.Н., Жувонов К.Р.	Построение общего вида уравнения разветвления, допускающего группу $SO(3)$	59
Latipov H.M., Norqulova G.O.	Torda aniqlangan L –juft va L –toq funksiyalar	66
Adilov B.B.	Monoton ketma-ketliklar va ularning limiti tushunchasi	72
Saidova N.M.	Integro-differensial tenglamaga qo'yilgan koshi masalasining bir qiymatli yechimi	76
FIZIKA *** PHYSICS *** ФИЗИКА		
Расулов В.Р., Расулов Р.Я., Насиров М.Х., Уринова К.К.	Теория размерного квантования в моноатомных слоях дихалькогенидов переходных металлов	82
Nurollihev N.Sh., Tuxtoshev I.A.	Rezina va plastik sterjinlarni cho'zilish deformatsiyasini tahlil qilish va o'rganish	89
Salimov S.S.	Frenel linzasi yorug'lik o'tkazuvchanligini solishtirish yo'li orqali aniqlash	94
Алиев Р., Алиназарова М.	Разработка полупроводникового фотоэлектрического генератора высокого напряжения	98
Расулов В.Р., Расулов Р.Я., Кодиров Н.У. Исомаддинова У.М.	Двухфотонное поглощение с учетом подмешивания к состояниям зоны проводимости валентных состояний	103
Сайдханов Н.ИШ.	О дисперсионном анализе множественного образования частиц	110
Abdirakhmonov U.Sh.	Acoustic and acoustooptical properties of langasite crystals	115

KASR TARTIBLI HOSILA VA UNING BA'ZI BIR TATBIQLARI

Merajova Shahlo Berdiyevna,

Buxoro davlat universiteti differensial tenglamalar

kafedrasi dotsenti, f.-m.f.f.d. (PhD)

s.b.merajova@buxdu.uz, shsharipova@mail.ru

Sultanova Dilafro'z Xolmurzayevna,

Buxoro davlat universiteti differensial tenglamalar kafedrasi o'qituvchisi

d.x.sultanova@buxdu.uz

Ahmadov Xondamir Sherali o'g'li,

Buxoro davlat universiteti fizika-matematika fakulteti talabasi

Merajov Nursaid Ikrom o'g'li,

Buxoro davlat universiteti 2-bosqich magistri

nursaidmerajov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilm-fan sohasida keng o'rganilayotgan tushunchalardan biri kasr tartibli hosila va uning ba'zi tadbiqlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Maqolada keltirilgan ma'lumotlardan matematika yo'nalihsida tahsil olayotgan bakalavrilar, magistrlar foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar: hosila, maxsusu funksiyalar, kasr tartibli hosila, differensial tenglamalar.

ПРОИЗВОДНАЯ ДРОБНОГО ПОРЯДКА И НЕКОТОРЫЕ ЕЕ ПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация. В данной статье представлена информация об одном из понятий, широко изучаемом в области науки, дробной производной и некоторых ее применениях. Информация, представленная в статье, может быть использована бакалаврами и магистрами, обучающимися в направление математика.

Ключевые слова: производная, специальные функции, дробная производная, дифференциальные уравнения.

FRACTIONAL ORDERED DERIVATIVE AND SOME OF ITS IMPLEMENTATIONS

Abstract. This article provides information about one of the concepts widely studied in the field of science, fractional derivative and some of its applications. The information presented in the article can be used by bachelors and masters students studying mathematics.

Keywords: derivative, special functions, fractional derivative, differential equations.

Kirish. Kasr tartibli hosila tushunchasi hozirgi kunda fanga kirib keldi va chuqr amaliy tatbiqqa ega. Butun tartibli hosilalar qatnashgan tenglamalardan tashqari kasr tartibli hosila qatnashgan tenglamalarga qo'yilgan masalalar chuqr o'rganilyapti. Kasr tartibli hosila meteorologiya, kimyoda juda ko'p amaliy masalalarda yuzaga keladi va suyuqlik oqimlarining harakatini modellashtirishda, murakkab akustik tebranishlarning tarqalishida va, albatta, fanning eng birinchi pog'onasida - kvant fizikasida qo'llaniladi. Shu sababli ushbu maqolada biz qisqacha kasr tartibli hosila haqida ma'lumotlar keltirib, ba'zi bir funksiyalarning kasr tartibli hosilalarini hisoblash usullarini keltiramiz.

Dastlab Riman-Liuvill, Kaputo ma'nosidagi kasr tartibli hosila va integrallarining ta'riflarini keltiramiz hamda haqiqiy sonlar o'qining chegaralarangan oralig'ida berilgan uzlusiz funksiyalar uchun ayrim xossalarni umumlashtiramiz.

Asosiy qism. Kasr tartibli hosila matematik tushunchalaridan biri bo'lgan oddiy hosila tushunchasining umumlashtirilganidir. Ushbu tushunchaning bir necha xil berilish usullari mavjud, ammo ularning barchasi natural tartibda oddiy hosila tushunchasi bilan ustma-ust tushadi. Hosilaning faqat kasr emas, balki manfiy tartiblari ham ko'rib chiqish mumkin. Kasr tartibli hosila haqidagi dastlabki tushunchalar I.Nyuton, G.V. Leybnits ishlarida uchraydi [1]. Hozirgi kunda amaliy tadbig'ini topgan bu tushuncha matematiklar tomonidan keng tadqiq qilinyapti.

MATHEMATICS

R.R.Ashurov, D.Q.Durdiyev, A.V.Psxu, A.A.Rahmonov, J.Jumayev [2-7] va boshqalarning ilmiy maqolalarida kasr tartibli tenglama uchun qo'yilgan to'plam berilgan bo'lsin.

1. Riman-Liuwill kasr tartibli hosilalari.

\mathbb{R} haqiqiy sonlar to'plamida chegaralangan $\Omega = [a, b]$ ($-\infty < a < b < \infty$) to'plam berilgan bo'lsin. $[a, b]$ segmentda aniqlangan $f(x)$ funktsiya uchun $\alpha \in \mathbb{C}$ ($\Re(\alpha) > 0$) tartibli *Riman-Liuwill kasr tartibli integrallari* $I_{a+}^\alpha f$ va $I_{b-}^\alpha f$ mos ravishda quyidagi tengliklar bilan aniqlanadi [1(Kilbas)]:

$$(I_{a+}^\alpha f)(x) := \frac{1}{\Gamma(\alpha)} \int_a^x \frac{f(t)dt}{(x-t)^{1-\alpha}} \quad (x > a; \Re(\alpha) > 0) \quad (1.1)$$

$$(I_{b-}^\alpha f)(x) := \frac{1}{\Gamma(\alpha)} \int_x^b \frac{f(t)dt}{(t-x)^{1-\alpha}} \quad (x < b; \Re(\alpha) > 0) \quad (1.2)$$

Bu yerda $\Gamma(\alpha)$ Gamma funktsiya. Bu integrallar *chap tomonlama* va *o'ng tomonlama* kasr tartibli integrallar deyiladi.

$\alpha = n \in \mathbb{N}$ bo'lganda (1.1) va (1.2) formulalar quyidagi n karrali integrallar bilan mos tushadi:

$$\begin{aligned} (I_{a+}^n f)(x) &= \int_a^x dt_1 \int_a^{t_1} dt_2 \dots \int_a^{t_{n-1}} f(t_n) dt_n = \\ &= \frac{1}{(n-1)!} \int_a^x (x-t)^{n-1} f(t) dt \quad (n \in \mathbb{N}) \end{aligned} \quad (1.3)$$

$$\begin{aligned} (I_{b-}^n f)(x) &= \int_x^b dt_1 \int_{t_1}^b dt_2 \dots \int_{t_{n-1}}^b f(t_n) dt_n = \\ &= \frac{1}{(n-1)!} \int_x^b (t-x)^{n-1} f(t) dt \quad (n \in \mathbb{N}) \end{aligned} \quad (1.4)$$

$\alpha \in \mathbb{C}$ ($\Re(\alpha) \geq 0$) tartibli *Riman-Liuwill kasr tartibli hosilalari* $D_{a+}^\alpha y$ va $D_{b-}^\alpha y$ mos ravishda quyidagi tengliklar bilan aniqlanadi:

$$\begin{aligned} (D_{a+}^\alpha y)(x) &:= \left(\frac{d}{dx} \right)^n (I_{a+}^{n-\alpha} y)(x) = \\ &= \frac{1}{\Gamma(n-\alpha)} \left(\frac{d}{dx} \right)^n \int_a^x \frac{y(t)dt}{(x-t)^{\alpha-n+1}}, \quad (n = [\Re(\alpha)] + 1; x > a) \end{aligned} \quad (1.5)$$

$$\begin{aligned} (D_{b-}^\alpha y)(x) &:= \left(-\frac{d}{dx} \right)^n (I_{b-}^{n-\alpha} y)(x) = \\ &= \frac{1}{\Gamma(n-\alpha)} \left(-\frac{d}{dx} \right)^n \int_x^b \frac{y(t)dt}{(t-x)^{\alpha-n+1}}, \quad (n = [\Re(\alpha)] + 1; x < b) \end{aligned} \quad (1.6)$$

bu yerda $[\Re(\alpha)]$ ifoda $\Re(\alpha)$ ning butun qismini bildiradi. Xususiy holda, $\alpha = n \in \mathbb{N}_0$ bo'lganda

$$\begin{aligned} (D_{a+}^0 y)(x) &= (D_{b-}^0 y)(x) = y(x) \\ (D_{a+}^n y)(x) &= y^{(n)}(x) \\ (D_{b-}^n y)(x) &= (-1)^n y^{(n)}(x) \quad (n \in \mathbb{N}) \end{aligned} \quad (1.7)$$

bu yerda $y^{(n)}(x)$ ifoda $y(x)$ funktsyaning n -tartibli oddiy hosilasi.

Agar $0 < \Re(\alpha) < 1$ bo'lsa,

$$(D_{a+}^\alpha y)(x) = \frac{1}{\Gamma(1-\alpha)} \frac{d}{dx} \int_a^x \frac{y(t)dt}{(x-t)^{\alpha-[Re(\alpha)]}} \quad (0 < \Re(\alpha) < 1; x > a) \quad (1.8)$$

$$(D_{b-}^\alpha y)(x) = -\frac{1}{\Gamma(1-\alpha)} \frac{d}{dx} \int_x^b \frac{y(t)dt}{(t-x)^{\alpha-[Re(\alpha)]}} \quad (0 < \Re(\alpha) < 1; x > b) \quad (1.9)$$

tengliklar o'srinli.

MATHEMATICS

Endi esa Kaputo kasr tartibli hosilalari va ularning xossalari keltiramiz.

2. Kaputo kasr tartibli hosilalari.

$[a, b]$ haqiqiy sonlar o'sqi \mathbb{R} da chegaralangan oraliq bo'lsin hamda

$$D_{a+}^\alpha[y(t)](x) \equiv (D_{a+}^\alpha y)(x) \text{ va } D_{b-}^\alpha[y(t)](x) \equiv (D_{b-}^\alpha y)(x)$$

lar mos ravishda (1.8) va (1.9) tengliklar bilan aniqlangan $\alpha \in \mathbb{C}$ ($\Re(\alpha) \geq 0$) tartibli Riman-Liuvill kasr tartibli hosilalari bo'lsin. Ushbu $\alpha \in \mathbb{C}$ ($\Re(\alpha) \geq 0$) tartibli Riman-Liuvill kasr tartibli hosilalari $(cD_{a+}^\alpha y)(x)$ va $(cD_{b-}^\alpha y)(x)$ lar Riman-Liuvill kasr tartibli hosilalari orqali mos ravishda quyidagi

$$({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) := \left(D_{a+}^\alpha \left[y(t) - \sum_{k=0}^{n-1} \frac{y^{(k)}(a)}{k!} (t-a)^k \right] \right)(x), \quad (2.1)$$

$$({}^C D_{b-}^\alpha y)(x) := \left(D_{b-}^\alpha \left[y(t) - \sum_{k=0}^{n-1} \frac{y^{(k)}(b)}{k!} (b-t)^k \right] \right)(x) \quad (2.2)$$

tengliklar bilan aniqlangan, bu yerda

$$n = [\Re(\alpha)] + 1, \text{ agar } \alpha \notin \mathbb{N}_0 \text{ va } n = \alpha, \text{ agar } \alpha \in \mathbb{N}_0. \quad (2.3)$$

Bu hosilalar *chap tomonlama va o'ng tomonlama* α tartibli Kaputo kasr tartibli hosilalari deyiladi.

Xususiy holda, $0 < \Re(\alpha) < 1$ bo'lganda (2.1) va (2.2) tengliklar quyidagi ko'rinishlarni oladi:

$$({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) = (D_{a+}^\alpha [y(t) - y(a)])(x), \quad (2.4)$$

$$({}^C D_{b-}^\alpha y)(x) = (D_{b-}^\alpha [y(t) - y(b)])(x). \quad (2.5)$$

Agar $\alpha \notin \mathbb{N}_0$ hamda $y(x)$ funksiya $\alpha \in \mathbb{C}$ ($\Re(\alpha) \geq 0$) tartibli Kaputo kasr tartibli hosilalari $({}^C D_{a+}^\alpha y)(x)$ va $({}^C D_{b-}^\alpha y)(x)$ bilan birgalikda Riman-Liuvill kasr tartibli hosilalari $(D_{a+}^\alpha y)(x)$ va $(D_{b-}^\alpha y)(x)$ lar bir vaqtida mavjud bo'ladigan funksiya bo'lsa, (1.1) va (1.9) ga ko'ra, ular quyidagi tengliklar bilan bog'langan:

$$({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) = (D_{a+}^\alpha y)(x) - \sum_{k=0}^{n-1} \frac{y^{(k)}(a)}{\Gamma(k-\alpha+1)} (x-a)^{k-\alpha}, \quad (2.6)$$

$$({}^C D_{b-}^\alpha y)(x) = (D_{b-}^\alpha y)(x) - \sum_{k=0}^{n-1} \frac{y^{(k)}(b)}{\Gamma(k-\alpha+1)} (b-x)^{k-\alpha}, \quad (2.7)$$

bu yerda $n = [\Re(\alpha)] + 1$.

Xususiy holda, $0 < \Re(\alpha) < 1$ bo'lganda biz

$$({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) = (D_{a+}^\alpha y)(x) - \frac{y(a)}{\Gamma(1-\alpha)} (x-a)^{-\alpha}, \quad (2.8)$$

$$({}^C D_{b-}^\alpha y)(x) = (D_{b-}^\alpha y)(x) - \frac{y(b)}{\Gamma(1-\alpha)} (b-x)^{-\alpha} \quad (2.9)$$

tengliklarga egamiz.

Agar $\alpha \notin \mathbb{N}_0$ bo'lsa, u holda Kaputo kasr tartibli hosilalari (2.1) va (2.2) lar Riman-Liuvill kasr tartibli hosilalari (2.1.5) va (2.1.6) lar bilan quyidagi hollarda o'zaro mos keladi:

$$({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) = (D_{a+}^\alpha y)(x), \quad (2.10)$$

agar $y(a) = y'(a) = \dots = y^{(n-1)}(a) = 0$ ($n = [\Re(\alpha)] + 1$) bo'lsa;

$$({}^C D_{b-}^\alpha y)(x) = (D_{b-}^\alpha y)(x), \quad (2.11)$$

agar $y(b) = y'(b) = \dots = y^{(n-1)}(b) = 0$ ($n = [\Re(\alpha)] + 1$) bo'lsa.

Xususiy holda, $0 < \Re(\alpha) < 1$ bo'lganda, biz

$$({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) = (D_{a+}^\alpha y)(x), \quad y(a) = 0 \quad (2.12)$$

$$({}^C D_{b-}^\alpha y)(x) = (D_{b-}^\alpha y)(x), \quad y(b) = 0 \quad (2.13)$$

tengliklarga egamiz.

Agar $\alpha = n \in \mathbb{N}_0$ bo'lsa hamda oddiy n -tartibli hosila $y^{(n)}(x)$ mavjud bo'lsa, unda $({}^C D_{a+}^\alpha y)(x)$ hosila $y^{(n)}(x)$ bilan ustma-ust tushadi, shuningek $({}^C D_{b-}^\alpha y)(x)$ hosila $y^{(n)}(x)$ ning $(-1)^n$ ga ko'paytmasi bilan ustma-ust tushadi:

$$({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) = y^{(n)}(x) \text{ va } ({}^C D_{b-}^\alpha y)(x) = (-1)^n y^{(n)}(x) \quad (n \in \mathbb{N}). \quad (2.14)$$

Kaputo kasr tartibli hosilalari $({}^C D_{a+}^\alpha y)(x)$ va $({}^C D_{b-}^\alpha y)(x)$ lar (2.1) va (2.2) ning o'ng tomonlama Riman-Liuvill kasr tartibli hosilalari mavjud bo'lgan $y(x)$ funksiyalar uchun aniqlangan. Xususiy holda, ular $AC^n[a, b]$ absolyut uzliksiz funksiyalar fazosiga tegishli $y(x)$ lar uchun aniqlangan. Quyidagi teorema o'rini.

2.1-teorema. $\Re(\alpha) \geq 0$ o'sin va n (2.3) shartni qanoatlantirsin. Agar $y(x) \in AC^n[a, b]$ bo'lsa, Kaputo kasr tartibli hosilalari $({}^C D_{a+}^\alpha y)(x)$ va $({}^C D_{b-}^\alpha y)(x)$ lar $[a, b]$ ning deyarli hamma yerda aniqlangan.

MATHEMATICS

a) Agar $\alpha \notin \mathbb{N}_0$ bo'lsa, $(^C D_{a+}^\alpha y)(x)$ va $(^C D_{b-}^\alpha y)(x)$ lar mos ravishda quyidagi

$$(^C D_{a+}^\alpha y)(x) = \frac{1}{\Gamma(n-\alpha)} \int_a^x \frac{y^{(n)}(t)dt}{(x-t)^{\alpha-n+1}} =: (I_{a+}^{n-\alpha} D^n y)(x), \quad (2.15)$$

$$(^C D_{b-}^\alpha y)(x) = \frac{(-1)^n}{\Gamma(n-\alpha)} \int_x^b \frac{y^{(n)}(t)dt}{(t-x)^{\alpha-n+1}} =: (-1)^n (I_{b-}^{n-\alpha} D^n y)(x) \quad (2.16)$$

tengliklar orqali aniqlanadi, bu yerda $D = \frac{d}{dx}$ va $n = [\Re(\alpha)] + 1$.

Xususiy holda, $0 < \Re(\alpha) < 1$ va $y(x) \in AC[a, b]$ bo'lsa,

$$(^C D_{a+}^\alpha y)(x) = \frac{1}{\Gamma(1-\alpha)} \int_a^x \frac{y'(t)dt}{(x-t)^\alpha} =: (I_{a+}^{1-\alpha} Dy)(x), \quad (2.17)$$

$$(^C D_{b-}^\alpha y)(x) = -\frac{1}{\Gamma(1-\alpha)} \int_x^b \frac{y'(t)dt}{(t-x)^\alpha} =: -(I_{b-}^{1-\alpha} D^n y)(x) \quad (2.18)$$

tengliklar o'rinni.

b) Agar $\alpha = n \in \mathbb{N}_0$ bo'lsa $(^C D_{a+}^\alpha y)(x)$ va $(^C D_{b-}^\alpha y)(x)$ lar (2.14) tenglik bilan aniqlangan. Xususiy holda,

$$(^C D_{b-}^0 y)(x) = (^C D_{b-}^0 y)(x) = y(x) \quad (2.19)$$

bo'jadi.

3. Misollar.

Misol 1. $y = x$ funksiyaning $a = \frac{1}{2}$ nuqta atrofida o'ng tomonlama $\frac{1}{2}$ -tartibli hosilasini hisoblang.

Yechish: Buning uchun quyidagi lemmadan foydalanamiz:

Lemma. $\Re(\alpha) \geq 0$ va $n = [\Re(\alpha)] + 1$ berilgan bo'lsin. Agar $y(x) \in AC^n[a, b]$ bo'lsa, $D_{a+}^\alpha y$ va $D_{b-}^\alpha y$ kasr tartibli hosilalar $[a, b]$ oraliqning deyarli hamma yerida mavjud va mos ravishda quyidagi tengliklar bilan ifodalanishi mumkin:

$$(D_{a+}^\alpha y)(x) = \sum_{k=0}^{n-1} \frac{y^{(k)}(a)}{\Gamma(1+k-\alpha)} (x-a)^{k-\alpha} + \frac{1}{\Gamma(n-\alpha)} \int_a^x \frac{y^{(n)}(t)dt}{(x-t)^{\alpha-n+1}},$$

$$(D_{b-}^\alpha y)(x) = \sum_{k=0}^{n-1} \frac{(-1)^k y^{(k)}(b)}{\Gamma(1+k-\alpha)} (b-x)^{k-\alpha} + \frac{(-1)^n}{\Gamma(n-\alpha)} \int_x^b \frac{y^{(n)}(t)dt}{(t-x)^{\alpha-n+1}}.$$

Demak bizning misolda:

$$\alpha = \frac{1}{2}, \quad a = 1, \quad \Gamma\left(1 - \frac{1}{2}\right) = \Gamma\left(\frac{1}{2}\right) = \sqrt{\pi}, \quad n = [\Re(\alpha)] + 1 = 1.$$

$$\begin{aligned} \left(D_{1+}^{\frac{1}{2}} y\right)(x) &= \frac{y(1)}{\Gamma\left(\frac{1}{2}\right)} (x-1)^{-\frac{1}{2}} + \frac{1}{\Gamma\left(\frac{1}{2}\right)} \int_1^x \frac{y'(t)dt}{(x-t)^{\frac{1}{2}-1+1}} = \\ &= \frac{1}{\sqrt{\pi}} (x-1)^{-\frac{1}{2}} + \frac{1}{\sqrt{\pi}} \int_1^x \frac{dt}{(x-t)^{\frac{1}{2}}} = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left[(x-1)^{-\frac{1}{2}} - 2(x-t)^{\frac{1}{2}} \right]_1^x = \\ &= \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left[(x-1)^{-\frac{1}{2}} - 2(x-1)^{\frac{1}{2}} + 2(x-1)^{\frac{1}{2}} \right] = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left[(x-1)^{-\frac{1}{2}} + 2(x-1)^{\frac{1}{2}} \right]. \end{aligned}$$

Javob: $\left(D_{1+}^{\frac{1}{2}} y\right)(x) = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left[(x-1)^{-\frac{1}{2}} + 2(x-1)^{\frac{1}{2}} \right]$.

Biz bilamizki, $y = x$ funksiyaning birinchi tartibli natural tartibli hosilasi 1 ga teng. Bu natijani hosila ta'rifidan foydalanib aniqlash qiyin emas:

$$y'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{y(x + \Delta x) - y(x)}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{x + \Delta x - x}{\Delta x} = 1.$$

Misol 2. $y = x^m$, $m > -1$ funksiyaning a nuqta atrofida o'ng tomonlama α -tartibli hosilasini hisoblang.

MATHEMATICS

Yechish: Buning uchun **lemma1** dan foydalanamiz va Kaputo ma'nosidagi kasr tartibli hosilani hisoblaymiz.:

$$\begin{aligned}({}^C D_{a+}^\alpha y)(x) &= \frac{1}{\Gamma(n-\alpha)} \int_a^x \frac{y^{(n)}(t)dt}{(x-t)^{\alpha-n+1}} = \frac{1}{\Gamma(n-\alpha)} \int_a^x \frac{d^n}{dt^n} (t^m) dt \\&= \frac{1}{\Gamma(n-\alpha)} \int_a^x (x-t)^{n-\alpha-1} \left[\frac{m!}{(m-n)!} t^{m-n} \right] dt \\&= \frac{\Gamma(1+m)}{\Gamma(n-\alpha)\Gamma(1+m+n)} \int_a^x x^{n-\alpha-1} \left(1 - \frac{t}{x}\right)^{n-\alpha-1} t^{m-n} dt = \frac{\Gamma(1+m)}{\Gamma(1+m-\alpha)} x^{m-\alpha}\end{aligned}$$

Xulosa. Ushbu maqolada keltilgan ma'lumotlar o'z ilmiy ishlarda kasr tartibli hosila tushunchasidan foydalanadigan tadqiqotchilarga dastlabki ma'lumotlarni olish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Kilbas A.A., Srivastava H.M., Trujillo J.J. *Theory and Applications of Fractional Differential Equations*. — Elsevier. — Амстердам, 2006.
2. Durdimurod K Durdiev, Askar A Rahmonov, Zavqiddin R Bozorov., “A two-dimensional diffusion coefficient determination problem for the time-fractional equation”, *Math Methods in Appl Sciences.*, 44:13(2021), 10753-10761.
3. Ashurov R. R., Kadirkulov B. J., Turmetov B. Kh., “On the inverse problem of the Bitsadze–Samarskii type for a fractional parabolic equation”, *Пробл. анал. Issues Anal.*, 12(30):3 (2023), 20–40
4. Ashurov R. R., Fayziev Yu. E., “Determination of fractional order and source term in subdiffusion equations”, *Eurasian Math. J.*, 13:1 (2022), 19–31
5. Дурдиев Д. К., Жумаев Ж. Ж., “Обратная задача определения ядра интегро-дифференциального уравнения дробной диффузии в ограниченной области”, *Изв. вузов. Матем.*, 2023, № 10, 22–35
6. Псху А.В., “Начальная задача для линейного обыкновенного дифференциального уравнения дробного порядка”, *Матем. сб.*, 202:4 (2011), 111–122
7. Псху А.В., “Решение краевой задачи для уравнения с частными производными дробного порядка”, *Дифференц. уравнения*, 39:8 (2003), 1092–1099